

Формування готовності дошкільних педагогів до роботи з батьками дітей раннього віку : науково-методичний посібник. Біла Церква : КНЗ КОР «КОПОПК», 2019. Частина 3. 101 с.

16. Стан і проблеми законодавчого забезпечення розвитку дошкільної освіти в Україні: рекомендації слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій (протокол № 27 від 13 квітня 2020 року). URL: <http://kno.rada.gov.ua/fsvview/75479.html>.

КОНСТРУЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ: КОНТЕКСТУАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

Раїса Шулигіна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-5857-251X

shulyhina@gmail.com

Наталія Андрущенко

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і
психології дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет М.П. Драгоманова

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-4667-8824

nataliandrushchenko@gmail.com

Анотація. У статті актуалізовано проблему конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вихователя через призму контекстуальних детермінант; розглянуто підходи (стратегії), зокрема системний і розвивальний, які стосуються визнання ситуаційних та особистісних чинників, що обумовлюють особливості комунікації; представлено особистісні інтегральні та якісні характеристики особистості майбутнього фахівця галузі дошкільної освіти; зосереджено увагу на ефективності проведення тренінгів та тренінгових занять зі студентами у процесі навчання на основі досвіду їх використання у професійній підготовці майбутніх вихователів.

Ключові слова: спілкування; педагогічне спілкування; стилі педагогічного спілкування; індивідуальний стиль педагогічного спілкування майбутнього вихователя; студент; тренінг; тренінгові заняття; майбутній вихователь.

CONSTRUCTION OF AN INDIVIDUAL STYLE OF PEDAGOGICAL COMMUNICATION OF THE FUTURE PRESCHOOL TEACHER: CONTEXTUAL DETERMINANTS

Raisa Shulyhina

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of
Pedagogy and Psychology of Preschool Education and Children's Creativity
National Pedagogical Dragomanov University

Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-5857-251X
shulyhina@gmail.com

Natalia Andrushchenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of
Pedagogy and Psychology of Preschool Education and Children's Creativity
National Pedagogical Dragomanov University
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-4667-8824
nataliandrushchenko@gmail.com

Abstract. The article actualizes the problem of constructing an individual style of pedagogical communication of a future preschool teacher through the prism of contextual determinants; reflects the approaches (strategies) in particular systematic and developmental ones which concern the recognition of situational and personal factors that determine the peculiarities of communication; presents personal integral and qualitative characteristics of the personality of future specialist in early years education; focuses on the effectiveness of training and coaching classes with students in learning process based on their experience of the use of these trainings in professional education.

Key words: communication; pedagogical communication; styles of pedagogical communication; individual approach of pedagogical communication of the future preschool teacher; student; training; coaching classes; future early years educator.

Актуальність дослідження. Підвищення якості освіти є одним з нагальних питань світового співтовариства в цілому й України зокрема. У цьому контексті все більшого значення набувають питання, пов'язані з реалізацією сучасної особистісної парадигми дошкільної освіти і, відповідно, індивідуальності майбутнього педагога-вихователя, який працюватиме сьогодні у цій галузі. Поява нових можливостей для розкриття індивідуального потенціалу майбутнього фахівця сприяє чітко організований освітньо-виховний процес, практична підготовка, самостійна робота у закладі вищої освіти.

Сьогодні в будь-якій освітній установі значущим є процес суб'єкт-суб'єктного спілкування, а не різноманітні технології передачі знань. Саме тому правильно організоване спілкування, яке б сприяло взаємозбагаченню та взаєморозвитку його учасників, є одним з найважливіших професійних завдань, які необхідно вирішувати у процесі педагогічної діяльності. Ефективність та розвивальний потенціал такої

діяльності суттєвим чином залежить від характеру міжособистісних стосунків, що формуються між його учасниками.

Значна частина педагогічних помилок і невдач зумовлюється не стільки недоліками спеціальної, загальнопедагогічної чи методичної підготовки майбутніх вихователів, скільки прорахунками у сфері міжособистісних стосунків, невдало обраними моделями і стилями педагогічного спілкування.

У зв'язку з цим проблема конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування набуває особливої ваги як у теоретичному, так й прикладному аспектах. Удосконалення і корекція стильових проявів, які у майбутньому зумовлюватимуть індивідуальний стиль педагогічного спілкування вже на етапі професійної підготовки майбутніх фахівців (навчання у закладі вищої освіти) дозволить уникнути багатьох помилок у процесі їх подальшої професійно-педагогічної діяльності. Вміло сконструйований стиль педагогічного спілкування відкриває широкі перспективи для зростання професійної майстерності майбутніх вихователів, підвищення виховного потенціалу їх педагогічної діяльності.

Від індивідуального стилю педагогічного спілкування залежить вплив на інтелектуальний та особистісний розвиток дітей, з якими майбутній фахівець буде працювати, морально-емоційне самопочуття, задоволеність собою та своєю діяльністю, а також професійна самореалізація.

Продовжуючи вищезначену логіку, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що проблему конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування можна розглядати як окремий напрям психолого-педагогічних досліджень, у коло якого потрапляють: аналіз психолого-педагогічних особливостей та структура індивідуальних стилів педагогічного спілкування; здійснення спроб їх систематизації і класифікації; визначення чинників впливу на особистісний,

індивідуальний розвиток не лише майбутнього вихователя, а й вихованців, з якими йому пощастить тісно взаємодіяти і спілкуватись.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звісно, що в науковому просторі психолого-педагогічних доробків проблема вивчення стилів педагогічного спілкування не є такою новою, оскільки розглядається різнобічно й з позиції декількох суміжних наук. Класичними з дослідження стилів спілкування в широкому розумінні можна вважати роботи А. Адлера, Г. Олпорта, Е. Поула, Д. Ройса. А також наукові доробки Б. Басса, Л. Гейхмана, К. Левіна, В. Мерліна та інших.

Вивченню проблеми педагогічного спілкування в цілому та окремих його аспектів присвячено низку теоретичних та емпіричних досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів. Зокрема генезис розвитку досліджуваного контексту вивчали З. Вяткіна, Л. Гейхман, А. Ісмагілова, Є. Клімов, А. Коротаєв, А. Ніконова, Н. Петрова, Н. Половникова; засади системного підходу до вивчення сутності індивідуального стилю педагогічного спілкування відображали у своїх працях І. Зязюн, В. Маслов, О. Пехота, Г. Сухобська; сутність та класифікацію стилів педагогічного спілкування розглядали С. Братченко, В. Галузяк, В. Кан-Калик, Я. Коломинський, О. Леонт'єв, Н. Маслова, Є. Суботський, І. Тодорова, С. Шеїн та інші; особливості індивідуального стилю педагогічного спілкування досліджували Є. Клімов, В. Мерлін, О. Саннікова; проблеми його ефективності та наслідків розробляли Р. Бернс, О. Бодальов, Г. Коломієць, Т. Мальковська, В. Мухіна; питаннями про детермінанти індивідуального стилю педагогічного спілкування цікавились Л. Габдуліна, В. Галузяк, Г. П'янкова, С. Рябченко; дієвість системоутворюючої функції індивідуального стилю педагогічного в діяльності педагога вивчали А. Ісмагілова, Л. Кривопал, Л. Подоляк, Є. Субботський, Т. Тамбовцева та інші. На важливі особливості в контексті порушеної проблеми у своїх працях звертали увагу І. Зімня, О. Леонт'єв, Б. Ломов, О. Мудрік та ін.

Водночас ціла низка аспектів цього наукового питання залишається недостатньо вивченою. Зокрема, окремої уваги вимагає дослідження особистісних контекстуальних детермінант конструювання індивідуальних стилів педагогічного спілкування. Проте, порушена проблема досить часто розглядається:

– *по-перше*, через призму психологічної сфери, менше торкаючись саме педагогічного аспекту;

– *по-друге*, часто стиль педагогічного спілкування ототожнюється з поняттями «стиль педагогічної діяльності», «стиль педагогічної взаємодії», «стиль керівництва», що є хибним;

– *по-третьє*, переважно з точки зору впливу на зовнішню, операційну сторону спілкування педагога-вихователя при ігноруванні її внутрішніх особистісних утворень як факторів ефективності їх комунікативної поведінки.

Формулювання мети статті. Мета даної роботи полягає в уточненні дефініції «індивідуальний стиль педагогічного спілкування майбутнього вихователя»; виявленні особливостей конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вихователя; характеристиці окремих методів, прийомів і засобів, що забезпечують цей процес під час фахової підготовки.

Ще здавна видатні просвітителі заклали основи красномовства, риторичного мистецтва, мистецтва слова – основного засобу педагога. Так, твір М. Квінтіліана «Настанови оратору», вважається самим повним підручником ораторського мистецтва з часів античності. Цю книгу вивчали разом з творами Аристотеля, Платона, Цицерона [19, с. 140-141].

Згодом ідея античних мислителів знайшла відображення в доробках І. Гербарта, А. Дістервега, Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, пізніше у педагогів-практиків Ф. Гоноболіна, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Шацького та інших. Особливості побудови педагогічного спілкування у

процесі діяльності педагога розглядались в працях П. Єршова, А. Макаренка, А. Петровського та інших.

Пізніше, мистецтву слова, спільним і відмінним ознакам педагогічної та акторської творчості, артистизму, співвідношенню діяльності педагога, актора і режисера надавали вчені й всесвітньо відомі драматурги та театральні діячі М. Брехт, Є. Вахтангов, М. Кнебель, К. Станіславський.

В контексті нашої роботи варто звернутись до експлікації базових дефініцій «спілкування», «педагогічне спілкування» і «індивідуальний стиль педагогічного спілкування» – в довідково-енциклопедичних та фахово-наукових джерелах.

Під **спілкуванням** передусім ми розуміємо складну взаємодію людей в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі тощо [7, с. 317]. Спілкування – необхідна умова формування, існування й розвитку особистості.

Проте, в психолого-педагогічній літературі й практиці більше і ширше використовується поняття «педагогічне спілкування», яке розглядається багатьма науковцями як професійне спілкування вихователя з дітьми в освітньо-виховному процесі, що має певні педагогічні функції і спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату в колективі. Заслугує на увагу визначення даного поняття Н. Волковою. Дослідниця вказує на те, що **педагогічне спілкування** – це система соціально-психологічної взаємодії між педагогом та вихованцем, спрямована на створення оптимальних соціально-психологічних умов для спільної діяльності. Запорукою продуктивного спілкування майбутнього педагога є його спрямованість на дитину, професійне володіння комунікативною поведінкою, уміння долати комунікативні бар'єри й ускладнення [4, с. 26-27]. Згадане вище можна вважати такими компетенціями, які поступово набувають майбутні вихователі опановуючи

спеціальність «Дошкільна освіта» в університеті – «це вміння організувати спільну діяльність, орієнтовану на діалогічне спілкування з вихованцями на основі гуманістичних принципів – взаємоповаги, свободи творчості, толерантності з доміантою на особистості дитини, спрямовану на успішну соціалізацію останньої» [5, с. 308]. Такі «нові освітні конструкції» як компетенції, компетентності й метапрофесійні якості, введення в професійну освіту яких було науково обґрунтовано відомими вченими країн Європи в середині 80-х років ХХ сторіччя (Д. Мертенс, Б. Оскарсон, А. Шелтен, Р. Бадер, Саймон Шоу та інші) [23].

Педагогічне спілкування поєднує дві важливі складові: відносини та взаємодію, що характеризують наявну і приховану сторони процесу спілкування. При цьому наявна сторона – це мовні та немовні дії, тобто комунікативна й інтерактивна сторони спілкування, у той же час як прихована сторона пов'язана з потребами, мотивами, інтересами, почуттями – що передує процесу спілкування й зумовлює його щодо сприйняття одне одного у процесі спілкування. Саме ця сторона істотно впливає на здійснення контактів у спілкуванні, на його стабільність та результативність. Вона безумовно поєднується з особистісними якостями майбутнього фахівця.

Оптимальність педагогічного спілкування, особистісні якості вихователя, його творча індивідуальність, характер стосунків з дітьми залежать від обраного стилю педагогічного спілкування. Обраний вихователем стиль спілкування (між педагогом і вихованцем) формує сприятливу, або несприятливу атмосферу спілкування і проектує їх подальшу взаємодію. Принципово важливими особистісними якостями педагога є його ставлення до дітей, володіння організаторською, комунікативною техніками.

У зв'язку з цим, виникає потреба у розкритті значення і характеристики важливих для нашого дослідження понять «стиль», «стиль спілкування» та їх застосування в педагогічній сфері.

Засновником поняття «стиль» слід вважати видатного дослідника індивідуальної психології як напрямку в психоаналізі А. Адлера. Стиль в його розумінні – результат взаємодії індивідуальних особливостей людини та соціального середовища, що обумовлюють стратегію і тактику поведінки, а також характеризують індивідуальний стиль життя [1, с. 26-48].

Однак проблема формування стилів спілкування часто розглядається через призму психологічної сфери, менше торкаючись саме педагогічного аспекту [20, с. 50-51]. Проте аналіз означеної проблеми охоплює дослідження інтеграції психологічного поняття безпосередньо у педагогічну сферу, яка становить неабиякий інтерес для нашої роботи. Відповідно до поданих попередньо інтерпретацій понять в педагогічній науці й практиці вживають словосполучення «стиль педагогічного спілкування». Важливим є те, що саме через різноманітність підходів до всіх цих категорій, у наукових колах спостерігається така ж різноманітність у вивченні стилів спілкування.

У сучасній науці існує велика кількість класифікацій стилів педагогічного спілкування в залежності від параметрів, покладених в їх основу. Усвідомлюючи соціально-етичні установки педагога та способи їх виявлення в організації діяльності вихованців, виокремлюють п'ять основних стилів педагогічного спілкування залежно від продуктивності їх виховного впливу, які отримали найбільшу підтримку сучасних науковців: спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю, в основі якого – єдність високого професіоналізму педагога та його етичних поглядів; спілкування на основі товариської прихильності, яке є важливим регулятором спілкування взагалі й педагогічного зокрема; спілкування-дистанція, сутність якого полягає в системі стосунків педагога і вихованців, де дистанція негативно позначається на його результатах; спілкування-залякування, використовуючи яке педагоги-початківці нерідко шукають легких шляхів, обираючи спілкування-залякування чи

дистанцію у крайньому їх прояві; спілкування-загравання, це стиль спрямований на завоювання хибного, дешевого авторитету в дітей, що суперечить вимогам педагогічної етики [20, с. 49-50].

Наукові підходи урізноманітнюються ще й за рахунок того, що автори, залежно від конкретних дослідницьких цілей, розглядають стилі педагогічного спілкування на соціально-психологічному чи на особистісному рівнях; беруть до уваги формально-рольову чи особистісну сторону спілкування; роблять акцент на психологічних, соціально-психологічних, етичних, моральних, індивідуально-типологічних, особистісних, поведінкових чи ситуаційних критеріях тощо.

Більшість названих понять віддзеркалюють специфіку і особливості педагогічного спілкування, тому ми об'єднаємо їх під єдиним терміном «стиль педагогічного спілкування». Ми будемо спиратися на світові дослідження і твердження науковців про складну структуру стилю педагогічного спілкування, яка представлена внутрішнім, особистісним компонентом (він включає мотиваційно-ціннісні орієнтації педагога, його погляди, переконання, особистісні риси та інше) та зовнішнім – поведінковим. Обидва компоненти тісно пов'язані між собою, але внутрішній рівень визначає зовнішні прояви стилю спілкування, що дає підстави стверджувати не тільки про можливість формування певних компонентів стилю педагогічного спілкування не лише у процесі професійної діяльності вихователя, а й під час підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої педагогічної освіти.

Ми припускаємо, що цей процес буде ефективний за умов врахування особистісних характеристик майбутнього вихователя (самооцінку, що покладено в основу Я-концепції, рівень самоактуалізації, особистісну зрілість та інші). Тому, найбільш доцільним вважаємо використання терміну «індивідуальний стиль педагогічного спілкування» як такого, що більш повно відображає сутність безпосередньої педагогічної взаємодії педагога з вихованцем.

Проблема індивідуального стилю у вітчизняних та зарубіжних працях має достатньо давню історію, яка бере свій початок з 60-х років ХХ століття. Інтенсивному вивченню підлягали стилі різних видів діяльності: навчальної, педагогічної, управлінської, спортивної, організаторської та інші, які дали можливість уточнити і збагатити наші знання з досліджуваної проблеми. Особливої уваги заслуговують проведені В. Мерліним дослідження індивідуального стилю педагогічного спілкування [15, с. 130-147], що розглядається ним як системне утворення (багаторівневе та багатокомпонентне), якому притаманний компенсаторний механізм, і яке детерміноване різномірними властивостями індивідуальності. Спонування до вибору і конструюванню індивідуального стилю педагогічного спілкування виходить із найвищих ієрархічних рівнів інтегральної індивідуальності. Саме цей стиль виконує системоутворюючу функцію, здійснюючи вплив на характер зв'язків різномірних властивостей індивідуальності та опосередковує їх зв'язки, в результаті чого створюється нова, більш гармонійна система індивідуальних якостей та аналізується як чинник формування творчої індивідуальності педагога [16, с. 156].

Першим побачив в індивідуальності інтеграцію всіх властивостей людини як індивіда, особистості й суб'єкта спілкування Б. Ананьєв, яку можна представити схематично, де всі елементи відображають певні сторони людини, які характеризують її як цілісну істоту (див. рис. 1).

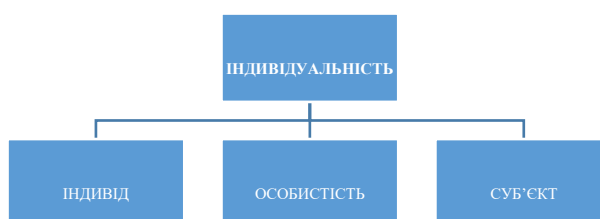

Рис. 1. Індивідуальність як системна інтегральна якість

Індивідуально-особистісні детермінанти виступають основною умовою конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування. Вони охоплюють систему ієрархізованих властивостей інтегральної індивідуальності суб'єкта стилю: психодинамічні властивості, що визначають загальну індивідуально-типову траєкторію поведінки педагога у спілкуванні; елементи професійно-педагогічної спрямованості, які обумовлюють мотиваційно-ціннісні тенденції у розвитку індивідуального еталону стилю; здатність організовувати педагогічне спілкування і демонструвати відповідний рівень комунікативних здібностей, педагогічної техніки тощо; самоусвідомлення і самооцінка, які характеризують рівень рефлексії педагога, що відображається в адекватності стилю як індивідуально-типологічним і особистісним властивостям суб'єкта, так і особливостям конкретної ситуації та завданням спілкування; висока духовна культура, гнучке і творче мислення, що допомагає педагогу творчо виразити свою індивідуальність в педагогічному спілкуванні та творчо самореалізуватися [17, с. 8-12].

Відтак, одним з пріоритетних важелів життєздійснення сучасного педагога можна вважати творчість. Від творчо-синтезуючої діяльності особистості залежить формування оновленої реальності, домінування принципів гуманізму, плюралізму думок, високої моральності та свободи. Це аргументує потребу в активізації творчого потенціалу кожної особистості й людства в цілому [6, с. 152].

Узагальнений аналіз проблеми дозволив нам уточнити поняття *«індивідуальний стиль педагогічного спілкування майбутнього вихователя»* як сукупність професійно-педагогічних знань, умінь та навичок, індивідуальних властивостей, психолого-педагогічних здібностей, які обумовлюють індивідуальну своєрідність застосування ним методів та прийомів у процесі професійної підготовки та освітній діяльності. Важко собі уявити спілкування, яке б зовсім не містило пізнавального або виховного значення.

Однак, існує низка чинників, що істотно впливають на перебіг процесу конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніх вихователів. Їх розгляд варто здійснювати крізь призму тих тенденцій, які спостерігаються в аналізі детермінант стилю спілкування особистості.

Сьогодні існує декілька загальних підходів стосовно чинників, що визначають стиль педагогічного спілкування. Дані підходи стосуються визнання ситуаційних (в одному випадку) та особистісних (в іншому) чинників такими, що обумовлюють особливості комунікації. Розглянемо окремі з них більш розлого.

Системний підхід (стратегія), як основа конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування. Він включає два напрямки – ситуаційний і особистісний.

Прихильники *ситуаційного напрямку* вказують на залежність форм та способів спілкування від конкретних характеристик ситуації спілкування [22, с. 12-16]. Вони говорять про складнощі багатьох змінних, зокрема: сили звички; демонстрації наміру поводитись саме так; наявності умов, що сприяють виникненню відповідного наміру; ставлення до партнера по спілкуванню; оцінки можливостей та наслідків даної поведінки тощо. Звертаючи увагу на ситуаційні чинники, дослідники часто недооцінюють роль особистісних і наголошують на таких параметрах спілкування як мінливість, гнучкість, адекватність ситуації. Поняття індивідуального стилю педагогічного спілкування при цьому нерідко втрачає свою визначеність та ототожнюється з конкретно-ситуаційними способами і прийомами спілкування [9, с. 4-8].

Натомість прибічники *особистісного напрямку* підкреслюють провідну роль особистісних диспозицій у визначенні індивідуального стилю педагогічного спілкування [8]. У низці досліджень науковцями встановлений зв'язок індивідуального стилю педагогічного спілкування з особливостями нервової системи і темпераменту особистості. Вочевидь, у

словах Г. Олпорта криється істина індивідуальності кожної людини «хоча корені стилю, без сумніву, тягнуться в природний темперамент, безпосереднім його джерелом є взаємодія найбільш розвинутих рис особистості» [21, с. 495].

Реальна педагогічна практика та результати дослідження вчених демонструють, що наявний індивідуальний стиль педагогічного спілкування передбачає здатність вихователя до гнучкого переходу від одного способу спілкування до іншого, який найбільше відповідає ситуації і завданням спілкування.

Системний підхід, як основа конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування, реалізується в межах цілісного становлення особистості педагога, росту його соціальної та професійної зрілості в умовах життя, освітньо-професійної і професійно-трудової діяльності [14, с. 42-48]. Тому зміст процесу конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вихователя включає перспективні й взаємопов'язані зміни і перетворення у вираженні експресивних і комунікативних реакцій.

Конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вихователя – процес складний і динамічний. Він визначається цілою низкою взаємопов'язаних чинників (об'єктивних і суб'єктивних) та умов, які забезпечують цілісність професійного розвитку. Так, до об'єктивних чинників можна віднести психолого-педагогічну підготовленість вихователя, характер його відносин з педагогічним колективом та ін.; до суб'єктивних чинників – ставлення до педагогічної діяльності, наявність педагогічної роботи, самоосвіта, самооцінка, самовиховання, врахування майбутнім вихователем своїх індивідуально-типологічних особливостей. Умовами конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування є як внутрішні характеристики («провідні мотиви») так й зовнішні види навчально-професійної діяльності майбутніх вихователів (виробнича педагогічна практика, спілкування з

викладачами в аудиторіях і поза ними, виконання курсових і кваліфікаційних робіт, науково-дослідницька діяльність тощо).

Із урахуванням наявних психолого-педагогічних досліджень можна констатувати, що зміст і спрямованість конструювання у майбутніх вихователів індивідуального стилю педагогічного спілкування обумовлюється всією сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників їх професійної підготовки у закладі вищої освіти.

Для підтвердження теорії про визначну роль реалізації системного підходу для ефективного конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніх вихователів, нами було проведено опитування серед студентів випускних курсів спеціальності «Дошкільна освіта» факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та викладачів цього ж факультету, що забезпечують підготовку майбутніх вихователів на різних освітніх рівнях. Учасникам опитування було запропоновано низку педагогічних ситуацій з пропозицією сформулювати власні, оптимальні на їх думку, рішення – дії вихователя на задані ситуації.

В опитуванні взяли участь 30 респондентів, з них: 20 студентів та 10 викладачів різних навчальних дисциплін. Результати опитування показали, що 16 студентів (80%) та 9 викладачів (90%) з абсолютною впевненістю і точністю запропонували власні варіанти відповідей, що підтвердили дієвість системного підходу до формування означеної якості у майбутніх фахівців. На думку опитуваних, саме вказані ними варіанти реакцій на запропоновані педагогічні ситуації є об'єктивними та найбільш сприятливими рішеннями.

Так, наприклад, при відповіді на одну із ситуацій, у якій дитина неохайно виконувала на занятті завдання з аплікації та відмовилась доробляти його, мотивуючи це небажанням із-за поганого настрою, 17 студентів та 8 викладачів запропонували не переривати заняття довгим діалогом з дитиною (умовлянням), обмежившись декількома настановними

фразами. Однак, одностайно наголошували на індивідуальній бесіді після заняття, оскільки вважали хибним ігнорування ситуації, яка виникла. Така відповідь демонструє застосування системного підходу, оскільки в цій ситуації вихователь не демонстрував свого внутрішнього емоційного стану (незадоволення чи, навіть, роздратування небажанням дитиною виконувати його настанови), водночас не ігноруючи проблемну ситуацію, що виникла.

Відповіді респондентів переконують, що системний підхід сприяє процесу конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніх вихователів, на що вказують переконливі відповіді студентів, які вже мають певний досвід педагогічного спілкування, що набули під час виробничої педагогічної практики в закладах дошкільної освіти різних типів і форм власності, а також викладачів.

Попри різні наукові точки зору стосовно особистісних та ситуаційних чинників як основи формування індивідуального стилю педагогічного спілкування, можна стверджувати про розуміння стилю як системи, що поєднує в собі індивідуально своєрідні, відносно стабільні та транс ситуаційні утворення, внутрішні диспозиції (мотиви, потреби, риси, орієнтації, установки, цінності тощо) та ситуаційні чинники в детермінації конкретних способів спілкування людини з такими його параметрами як мінливість, ситуаційна адекватність, специфічність та інші.

Продовжуючи вищезначену логіку, варто звернутись до використання *розвивального підходу (стратегії)* щодо конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування.

У напрацюваннях багатьох науковців неодноразово піднімались питання щодо визначення шляхів конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніми педагогами й педагогами-початківцями (В. Кан-Калик, Г. Ковальов); аналізу умов формування комунікативної компетентності (О. Локшина, А. Макаренко, О. Пометун); вивчення способів його продуктивності (Г. Коломієць, В. Галузьяк);

дослідженню формування педагогічного мовлення як важливого комунікативного аспекту педагогічного спілкування (О. Гоголь, Л. Зінченко) та ін.

Найчастіше науковці-дослідники, й досвідчені педагоги-практики використовують активні, практично орієнтовані на індивідуальність педагога методи навчання для вироблення навичок ефективного педагогічного спілкування. Як правило, даний тип навчання називається тренінгом та передбачає спеціально організовану інтенсивну взаємодію учасників малої групи, наслідком якої є позитивні зміни в їх комунікативній компетентності.

На сьогодні не просто знайти точне визначення поняття «тренінг», оскільки воно відсутнє, що призводить до більш узагальненого його тлумачення, пов'язаного з використанням найрізноманітніших методів, прийомів, засобів і форм у психолого-педагогічній практиці.

У довідникових джерелах термін «тренінг» трактується як «форма інтерактивного навчання, метою якого є розвиток компетентності міжособистісної професійної поведінки у спілкуванні» [11, с. 150-151].

Сформувалось декілька загальних напрямів розуміння специфіки тренінгу як форми інтерактивного навчання (у нашому випадку, це може бути самоактивне навчання): поведінковий, ситуаційно орієнтований та особистісно орієнтований. Завдяки кожного з них можна реалізувати власний підхід до конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування, який визначатиме його успішність.

Поведінковий тренінг спрямований на усвідомлення власного «поведінкового репертуару» і збагачення діапазону можливих способів та прийомів спілкування. Ситуаційно орієнтований тренінг базується на багатоаспектному аналізі ситуацій міжособистісної взаємодії. В основі особистісно орієнтованого тренінгу покладені усвідомлення та корекція певних базових особистісних диспозицій педагога – цінностей, установок,

ставлення особистості до спілкування, зокрема педагогічного тощо, які виступають у якості посередника у її взаємодії з навколишнім світом.

Виходячи із зазначеного попередньо, ми дотримуємося положень системного підходу і переконані у тому, що лише зміни як у внутрішній сфері особистості, так і міжособистісній взаємодії можуть призвести до суттєвих, не тимчасових, стійких, усвідомлюваних позитивних зрушень у її поведінці та виробленні «каркасу» для конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування. Але, з нашої точки зору, недостатнім є вплив лише на мотиваційно-ціннісну сферу особистості. Важливо враховувати й інші особистісні характеристики, такі як самооцінка, рівень самоактуалізації, особистісна зрілість, які є не менш важливими у детермінації тих чи інших індивідуально-стильових особливостей спілкування майбутнього вихователя. Крім цього, саме формування та удосконалення означених особистісних утворень може призвести до позитивної трансформації у конструюванні індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вихователя.

Неабиякої важливості залишається питання підготовки майбутніх фахівців до професійного педагогічного спілкування, без опанування яким майбутні вихователі втратять можливість виробити свій неповторний індивідуальний стиль педагогічного спілкування. Ця думка підтверджується результатами багатьох наукових досліджень. Важко говорити про конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування у студентів, які ще не ведуть професійну діяльність (адже стиль педагогічного спілкування притаманний лише людині, яка безпосередньо включена в неї). Більш доцільно говорити про підготовку майбутнього вихователя до спілкування з дітьми, про розвиток передумов певного стилю, окремих його компонентів, що в майбутньому проявлятимуться у якості стійких стильових характеристик педагогічного спілкування.

Фактично дискурс щодо конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування, вміщуючи різні аспекти і погляди на неї, призводять нас до думки про те, що найбільш оптимальним шляхом для реалізації даного задуму є оптимізація та організація цього процесу в умовах реальної життєдіяльності майбутнього фахівця та освітньої діяльності в закладі вищої освіти, розглядаючи його як «пусковий» механізм научуваності, який у подальшому реалізовуватиметься у практиці професійної діяльності вихователя. Для цього слід використовувати якомога ширший спектр інтерактивних методів і засобів навчання, оскільки кожен з них є ефективним для певного параметру комунікативної ситуації і буде сприяти розширенню перцептивного поля майбутнього педагога, збільшенню ресурсів його міжособистісної винахідливості, сприятиме особистісному зростанню в цілому.

Передумовами конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування у студентів може стати позитивний особистісно орієнтований педагогічний вплив викладача, впровадження в освітній процес програми активного групового навчання, що будується за принципами тренінгу чи тренінгових занять. При цьому, основна увага при їх організації повинна зосереджуватись на застосуванні широкого спектру методів і форм роботи, які б поряд з виробленням необхідних навичок сприяли гармонізації особистості майбутнього вихователя, стимулювали процеси професійного самовизначення, самоактуалізації, підвищували загальний рівень особистісної зрілості.

Для перевірки достовірності нашого припущення пропонуємо до використання складену систему тренінгу, що спрямована на вироблення у майбутніх вихователів умінь ефективного педагогічного впливу, як однієї з передумов конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування, через оптимізацію самооцінки (як складової «Я-концепції» особистості, «образу Я»), активізації процесу самоактуалізації особистості й підвищення загального рівня особистісної зрілості.

Метою тренінгу такого формату є: формування у студентів спеціальності «Дошкільна освіта» системи знань про особливості педагогічного спілкування та його стилі; сприяння у визначенні особливостей власного спілкування та схильностей до певного стилю у спілкуванні; виявлення та усвідомлення власних проблем, недоліків у спілкуванні з оточуючими та шляхи їх подолання; вироблення позитивного, особистісно орієнтованого типу ставлення до інших через гармонізацію власної «Я-концепції», корекцію самооцінки; розвиток контактності, здібностей до емпатії, чутливості емоційних станів, гнучкості поведінки; активізація рефлексивних процесів.

Основою є заняття, спрямовані на удосконалення інтерперсональної взаємодії майбутніх педагогів та формування навичок для конструювання власного (індивідуального) стилю педагогічного спілкування.

Найбільш оптимальні умови для конструювання та корекції особливостей спілкування можна забезпечити активною груповою формою організації навчання майбутніх вихователів з використанням принципів тренінгової роботи. Змістовою стороною тренінгу є ті грані «Я-концепції», самоактуалізації та особистісної зрілості майбутнього вихователя, які: об'єктивно піддаються впливу за відносно короткий проміжок часу та є професійно значущими для майбутнього вихователя й ефективними у конструкції стильових особливостей його спілкування.

Пропоновані науковцями, на основі проведених досліджень, особистісні інтегральні характеристики, їх кількісні та якісні показники з урахуванням принципів тренінгової роботи, послужили основою для увиразнення компонентів, на які спрямовувались активність студентів і наші зусилля під час проведення тренінгу, зокрема: адекватна самооцінка, сенситивність, здатність до емпатії та рефлексії, контактність, гнучкість поведінки. Спробуємо більш докладно характеризувати їх.

Адекватна самооцінка (позитивне ставлення до себе, самоприйняття) як компонент позитивної «Я-концепції» майбутнього вихователя

представлена в структурі всіх виокремлених нами особистісних утворень, є досить інтегральним і таким, що суттєво визначає продуктивність міжособистісного спілкування майбутнього фахівця, який є здатним до рефлексії.

Ми погоджуємося із твердженням І. Беґа, що «розвиваючи рефлексію як компонент комунікативної культури педагога, важливо особливу увагу приділяти, з одного боку, розвитку вміння критично ставитися до себе, а з іншого – сприймати себе як особистість, яку можна самому вдосконалювати» [2, с. 73].

Оскільки процес гармонізації «Я-концепції» включає вироблення у студентів умінь здійснювати аналіз власних переживань та поведінки, умінь аналізувати свої переживання та поведінку, у них відбувається поступове усвідомлення власних особистісних якостей, емоційних станів та причин їх виникнення. Внаслідок цього студент починає розуміти себе, що допомагає ставати більш впевненому, активізує почуття самоповаги тощо.

Позитивні зміни у самосприйнятті майбутнього вихователя та прийнятті інших можуть скласти підґрунтя та активізувати вироблення навичок саморегуляції власних емоцій, емоційних станів для утворення позитивної установки на професійно-педагогічну поведінку і спілкування. Активізація процесів самопізнання майбутніх вихователів для оптимізації їх самооцінки, виступає як одна з важливих умов ефективної взаємодії із зовнішнім світом та основа особистісного зростання.

Наведемо приклади вправ, які застосовувалися нами під час виробничої педагогічної практики для формування у майбутніх вихователів адекватного позитивного ставлення до себе. Сутністю вправи «Ніхто з вас не знає ...» є повідомлення учасником тренінгу певної позитивної інформації про себе, про яку лише здогадуються або не знають. Залучені до виконання вправи по черзі говорять про себе, починаючи репліку зі слів: «Ніхто з вас не знає, що я ...».

Вправа «Компліменти» виконується наступним чином: Учасники тренінгу утворюють пари. Перший партнер говорить щось приємне іншому. Той відповідає: «Так, дякую, звичайно, але крім цього я ще і» (озвучує те, що в собі цінує, й що, на його думку, заслуговує на увагу). Називатися можуть вчинки, риси зовнішності, характеру тощо. Далі партнери міняються ролями продовжуючи висловлювати один одному «компліменти». За правилами, необхідно дотримуватись такої умови: компліменти повинні бути щирими.

Метою проведення вправи «Автопортрет» є поглиблення процесу саморозкриття учасників тренінгового заняття. Кожному учаснику необхідно скласти детальну психологічну самохарактеристику, яка включає не менше десяти ознак. У цій характеристиці не повинно бути рис зовнішності, а лише опис характеру, поглядів на світ, на взаємостосунки людей. Після написання самохарактеристик члени групи вкидають аркуші у скриню. Кожен учасник по-черзі дістає чийсь «автопортрет» та зачитує характеристику. Інші учасники мають вгадати, про кого йде мова.

Наступний компонент, виділений нами, – це сензитивність, під якою розуміється складна властивість особистості, що виражається у здатності прогнозувати почуття, настрій, думки іншої людини [24, с. 120].

Сензитивність утворюють такі складові:

– *візуальну сензитивність* як здатність спостерігати інших, запам'ятовувати вигляд, слова, рухи, переміщення у просторі, тактильну взаємодію, запахи та поєднання цих дій, ознак та характеристик. Інтроекція (самоспостереження) також належить до цієї складової.

– *теоретичну сензитивність* як здатність обирати і застосовувати теорії для більш точних інтерпретацій та прогнозувань почуттів, думок, поведінкових реакцій інших.

– *номотетичну сензитивність* як здатність розуміти типового представника тієї чи іншої спільноти (соціальної групи) та

використовувати це розуміння для передбачення поведінки інших, які належать до даної спільноти (соціальної групи).

– *ідеографічну сензитивність* – здатність розуміти своєрідність кожної людини, яка залежить (здатність) від часу спостереження, знайомства між собою [24, с. 122-142].

На нашу думку, для майбутнього вихователя надзвичайно важливими є наявність спостережливості як здатності фіксувати та запам'ятовувати всю сукупність сигналів, що надходять від вихованців, про їх психологічний стан, настрій, самопочуття; усвідомлення та подолання певних стереотипів свідомості стосовно їх сприйняття; здатності прогнозувати поведінку дітей, передбачати свій вплив на них. Саме тому до нашої тренінгової роботи були включені вправи двох типів:

- спрямовані на розвиток візуальної спостережливості;
- спрямовані на розвиток здатності розуміння станів, якостей і стосунків людей і груп.

Прикладами вправ першого типу є такі: відгадування людини за словниковим описом без візуального сприймання; запам'ятовування та наступне відтворення учасників чи окремих деталей; відгадування анонімного спостерігача; відгадування людини за голосом тощо.

Особливо корисними для конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніми вихователями є вправи другої групи, спрямовані на розвиток навичок вербалізації результатів станів та стосунків інших людей, визначення адекватності інтерпретації та прогнозування поведінки інших, зокрема: вербалізація емоційних станів; зображення емоційних станів за назвою; зображення стану рухом; передача розмови рухом; розпізнавання за інтонуванням емоційних станів інших студентів; групова пантоміміка прислів'я тощо.

Окремої уваги потребує проведення тренінгу для розвитку здатності до емпатії, як показника особистісної зрілості. Успішність цього процесу багато в чому залежить від готовності студента поставити себе на місце

іншого, яка ґрунтується на зацікавленості іншою особистістю, на бажанні зрозуміти її внутрішній стан, світосприйняття [3].

Панує загальна думка про значну роль емпатії в регуляції педагогічної діяльності, як вагомого чинника її ефективності та побудови «конструкції» індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього фахівця дошкільної галузі. Не заперечуючи цей факт, вважаємо за доцільне здійснити опис низки застосованих нами вправ, спрямованих на розвиток у майбутніх педагогів емпатійності. Наводимо деякі з них.

Вправа «Сіамські близнюки» полягає у необхідності учасників тренінгової вправи поділитися на пари та «перевтілитися» у сіамських близнюків. При цьому, вони мають поводитися так, ніби вони єдине ціле. Пари виконують певні рухи, намагаючись якомога точніше підлаштуватися під партнера, відчутти його прагнення та наміри.

Виконуючи вправу «Дзеркало та мавпа» учасники також розбиваються на пари, та програють різні ролі: один – дзеркала, інший – мавпи. Завдання мавпи – бути якомога більш рухливою, побачивши своє відображення у дзеркалі. Завдання дзеркала – найбільш точно та синхронно повторювати рухи мавпи.

У цій вправі варто звернути увагу на момент виникнення психологічного контакту між учасниками та на утруднення, які виникали під час невербальної комунікації. Виконуючи дану вправу, учасники відчують, які індивідуально-психологічні відмінності існують між людьми та як важливо налаштуватись на співрозмовника під час спілкування, щоб правильно його зрозуміти та відчутти.

Метою вправи «Перевтілення» є розвиток навичок осягнення, розуміння іншого. Виконуючи цю вправу, студенти отримують картки з іменами тієї особи, в яку їм необхідно буде перевтілитися. Вони мають декілька хвилин на те, щоб уважно поспостерігати один за одним та запам'ятати важливе. Після цього стають «іншою» людиною, від імені якої

їм потрібно реагувати на питання тренера. Головним завданням є не стільки дати змістовно правильну відповідь, скільки відреагувати на питання так, як би це зробила людина, в яку перетілюється студент (допускається: зміна положення тіла, міміки, жестів; невеликий словесний коментар тощо). За реакцією учасника на питання група студентів намагається визначити, кого він зображує. Під час обговорення вправи майбутні вихователі діляться своїми враженнями від її виконання, обговорюють труднощі, які виникали під час перетілення та відгадування інших образів, з'ясовують що відчували ті студенти групи, яких «копіювали».

Завдання розвитку гнучкості поведінки вимагали виконання вправ на усвідомлення майбутніми вихователями схильності до певного стилю спілкування, його позитивних та негативних ознак, своїх стереотипів спілкування та шляхів їх подолання, вироблення в них умінь бачити різні варіанти розв'язання педагогічних ситуацій.

Наводимо приклади вправ на формування гнучкості поведінки.

Вправа «Педагогічні ситуації», в якій студентам пропонуються різноманітні ситуації міжособистісної взаємодії вихователя і вихованця. В кожній ситуації учаснику потрібно продемонструвати три типи реакцій: агресивну, невпевнену та впевнену. Вправа «Ролі» полягає у програванні учасниками різних ролей, що демонструють небажані форми поведінки. Якщо певна форма комунікації не усвідомлюється учасником, її потрібно перебільшити. Вправи на тренування контактності вимірюють і підвищують міжособистісну чутливість та здатність студентів встановлювати глибокі й тісні контакти з іншими, зокрема зі своїми майбутніми вихованцями.

Запропоновані вправи дозволяють майбутнім вихователям засвоїти різноманітні вербальні та невербальні способи і засоби встановлення контакту, апробувати їх в умовах групи, перевірити власні можливості педагогічного впливу в різних ситуаціях, зрозуміти, що при встановленні

контакту з вихованцями не існує універсальних способів, засобів та правил, а, перш за все, важливою є орієнтація на особистість дитини, з якою спілкуєшся, та на її психологічний стан.

Для розвитку в студентів контактності можна використовувати вправи «Мовчанка» і «Контактер».

При виконанні вправи «Мовчанка», студентам необхідно утворити коло. По-черзі кожен виходить в коло та пробує встановити контакт з кожним учасником в будь-який спосіб (крім вербального). Після того, як усі побувають у колі, обговорюються враження і труднощі, що виникли у процесі виконання завдання. Необхідно звернути увагу на ті засоби, якими користувалися студенти для встановлення контакту і на ознаки, які свідчили, що контакт встановлено.

Метою вправи «Контактер» є розвиток уміння майбутнього вихователя встановлювати контакти з вихованцями та з оточуючими, розпізнання готовності іншої людини вступити в контакт. Сутність цієї вправи така: одному із учасників треба визначити, хто в групі студентів готовий вступити з ним у контакт. При цьому можна використовувати лише невербальні засоби. Зробити висновок про те, готовий студент вступити в контакт чи ні, треба після того, як подивишся на неї. На наступних етапах завдання повторюється з уточненням: тепер декілька студентів готові вступити в контакт (від 3-х до 5-ти осіб); потім кожний сам вирішує, вступати в контакт чи ні. При обговоренні зі студентами результатів вправи варто звернути увагу на ознаки, які були визначальними при встановленні готовності вступити в контакт. Доцільно також зважити на утруднення, пов'язані з однозначністю вияву свого бажання студентом чи його відсутності вступити в контакт.

Успішність проведення тренінгів і тренінгових занять суттєвим чином залежить від реалізації специфічних принципів роботи групи студентів, в основу яких були покладені наступні принципи:

– активності, під яким розуміється включеність в групову взаємодію усіх учасників групи;

– довіри і відкритого спілкування з урахуванням інтересів, почуттів, емоційних станів інших учасників взаємодії (студентів) та визнання цінності кожного;

– конфіденційності, як передумови створення атмосфери психологічної близькості та саморозкриття студентів;

– дослідницької творчої позиції, яка дозволяє всім студентам (членам групи) апробувати, засвоїти нові форми поведження, тренувати та експериментувати з ними;

– зворотнього зв'язку, в основі якого криється відкриті, аргументовані висловлювання про особливості конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування, поведження майбутніх вихователів – учасників тренінгу, успішність виконання ними вправ та зміни, що відбуваються у них протягом тренінгової роботи;

– «Тут і тепер», принцип акцентування на процесах, що відбуваються в групі студентів безпосередньо під час тренінгового заняття, аналіз педагогічних ситуацій, почуттів, переживань у даний конкретний момент [18, с. 53-56].

Таким чином, тренінгові заняття представлені у даному доробку сприяють розвитку позитивного, особистісно орієнтованого педагогічного впливу на студента, закладають основу для конструювання індивідуально стилю педагогічного спілкування майбутніх вихователів за рахунок гармонізації «Я-концепції» особистості, сприяють активізації та прискоренню процесів само актуалізації та підвищення рівня особистісної зрілості.

Проведення тренінгів такого зразка оптимізує самооцінку та розвиває здатність студента до рефлексії, що у свою чергу проявляється у впевненості в собі, відкритості, позитивному налаштуванні на міжособистісне спілкування, прагненні до самовдосконалення, адекватній

критичній самооцінці, усвідомленні відповідальності за свої дії. Прискорення процесу самоактуалізації особистості майбутніх вихователів проявляється як у підвищенні її загального рівня, так й показників за окремими шкалами (сенситивність, самоприйняття, самоповага, контактність, гнучкості поведінки та за шкалою, що визначає погляд на природу людини), що стануть, на нашу думку, міцною базою для ефективного конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вихователя.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Узагальнюючи матеріали даного доробку варто звернути увагу на те, що конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування є складним і тривалим процесом, результати вивчення якого дозволили уточнити поняття «індивідуальний стиль педагогічного спілкування майбутнього вихователя», який розуміється як сукупність професійно-педагогічних знань, умінь та навичок, індивідуальних властивостей, психолого-педагогічних здібностей та обумовлюють індивідуальну своєрідність застосування методів і прийомів у процесі професійної підготовки та освітній діяльності.

Уточнення ключового для дослідження поняття сприяло виявленню особливостей конструювання індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вихователя, а саме: реалізація системоутворюючої функції для формування творчої індивідуальності майбутнього педагога-вихователя; безпосередній зв'язок з нервовою системою і природним темпераментом особистості; розвиток здатності майбутнього фахівця до гнучкого переходу від одного способу спілкування до іншого (відповідно ситуації й завданням спілкування); особистісно орієнтований позитивний вплив викладача закладу вищої освіти на студента – майбутнього вихователя; використання групового практичного навчання з використанням широкого спектру методів, прийомів і форм роботи, задля стимулювання майбутнього фахівця до

саморефлексії та вироблення «конструкції» власного стилю педагогічного спілкування. Адже саме практична потреба є тією основною спонукальною силою, яка формує майбутнього фахівця дошкільної галузі, визначає контури його ефективної і продуктивної майбутньої професійної діяльності.

Індивідуальний стиль педагогічного спілкування, це як бренд, який впливає на розвиток і формування самої особистості майбутнього фахівця. Досягти бажаної «конструкції» індивідуального стилю педагогічного спілкування можна завдяки програми активного групового навчання, що будується за принципами тренінгу чи тренінгових занять, вправ, які б поряд з виробленням необхідних навичок сприяли гармонізації особистості майбутнього фахівця, стимулювали процеси його професійного самовизначення, самоактуалізації й особистісної зрілості, риси якого відповідали вимогам і запитам часу на професію вихователя. Все це становить значний дослідницький інтерес, вартий подальшого більш глибокого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер Альфред. Практика и теория индивидуальной психологии [Перекл. з англ. А. Боковикова]. М. : Прагма, 1993. 123 с.
2. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : Науково-метод. посібник. К. : ІЗТН, 1998. 203 с.
3. Василюшина Т. В. Емпатія як фактор ефективності педагогічного спілкування : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2000. 235 с.
4. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : Навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
5. Гальченко В. М., Репетій С. Т. Комунікативна компетентність як умова і наслідок духовно-творчого розвитку майбутніх педагогів. Зарубіжна монографія «New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph / edited by authors. – 6th ed. – Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2019. С. 303-321.
6. Гальченко В. М. Взаємозв'язок життєтворчості й лідерства у контексті професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти. Збірник наукових праць «Педагогічна освіта : теорія і практика». Вип. 25 (2-18). Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. С. 152-156.
7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник; [гол. ред. С. Головка]. Київ Либідь, 1997. 373 с.
8. Дьяконов Г. Д. Теоретические аспекты исследований психологии педагогического общения. Психология педагогического общения. Сб. науч. тр., Т. 1. Кировоград, 1991. 190 с.

9. Забродський М. М. Сутність педагогічного спілкування. Шкільний світ. 1999. №1. С. 4-8.
10. Ковалів Ж. В. Передумови реалізації індивідуального стилю професійної діяльності сучасного педагога. Наука і Освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. Одеса, 2004. № 2. С. 81-85.
11. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике. М. : ИКЦ «МарТ» ; Ростов н/Д : Издательский центр «МарТ», 2005. 448 с.
12. Колосова С. В. Реалізація технології формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вихователя в процесі фахової підготовки. Молодий вчений. 2016. №10. С. 253-256. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_10_60.
13. Колосова С. В. Характеристика індивідуальних стилів професійної діяльності майбутнього вихователя дітей дошкільного віку. Духовність особистості : методологія, теорія і практика, 1(76). 2017. С. 75-83. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/10/58.pdf>
14. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности учителя. Л. : Из-во ЛГУ, 1980. 146 с.
15. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. М. : Педагогика, 1986. 254 с.
16. Мерлин В. С. Темперамент и способности. Пермь : ПГПИ, 1973. С. 130-147.
17. Сочень Т. С. Личностная система учителя. М. : Знание, 1978. 39 с.
18. Тренінги спілкування [Текст] / Упорядник Т. Гончаренко. К. : Ред. загальнопед. газ., 2004. 120 с.
19. Шулигіна Р. А. Особливості розвитку артистизму в контексті особистісного професійного зростання майбутнього педагога сучасного закладу освіти. Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи. Том II : Контексти ідентичності й свободи освіти та науки : [монографія] / [Наукова редакція : Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Київ : Посвіт, 2019. С. 140-154.
20. Шулигіна Р. А. Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутнього вчителя. Педагогіка : традиції та інновації / Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17-18 лютого 2017 року). У 2-х частинах. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 2. С. 48-51.
21. Allport G. Personality. A psychological Interpretation. N.Y., 1937. 588 p.
22. Leary T. Interpersonal Diagnosis of Personality. A Functional Theory and Methodology for Personality Evaluation. N.Y., 1957. 518 p.
23. Macher E. L. Burnout and commitment: a theoretical alternative / The Personnel and Guidance Journal. 1983. № 61(7).
24. Smith H. C. Sensitivity Training. The Scientific understanding of Individuals. New York, 1973. 624 p.

REFERENCES

1. Adler, Alfred. (1993) *Praktika i teorija individual'noj psihologii [Theory and application of individual psychology]* (Translated from English by A. Bokovykova). М.: Pragma [in Russian].
2. Bekh, I. D. (1998) *Osobystisno-zoriientovane vykhovannia [Personally-oriented education: Scientific-meth. manual]*. К.: IZTN [in Ukrainian].
3. Vasylyshyna, T. V. (2000) *Empatiia yak faktor efektyvnosti pedahohichnoho spilkuvannia [Empathy as a factor in the effectiveness of pedagogical communication]. dissertation for a PhDG*. Kyiv: S. Kostiuk Institute of psychology APS of Ukraine [in Ukrainian].
4. Volkova, N. P. (2006) *Profesiino-pedahohichna komunikatsiia [Professional and pedagogical communication: Manual]*. К.: ЕС «Akademiia» [in Ukrainian].

5. Halchenko, V. M. & Repetiy, S. T. (2019) Komunikatyvna kompetentnist yak umova i naslidok dukhovno-tvorchoho rozvytku maibutnikh pedahohiv [Communicative competence as condition and consequence of spiritual and creative development of a future preschool teacher]. *Foreign monograph «New stages of development of modern science in Ukraine and EU countries: monograph / edited by authors, 6th ed.*, (pp. 303-321). Riga, Latvia: «Baltija Publishing» [in Ukrainian].
6. Halchenko, V. M. (2018) Vzaiemozviazok zhyttietvorchosti y liderstva u konteksti profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv doshkilnoi osvity [Relationship between creativity and leadership in the context of professional training of future preschool teachers]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka» – Collection of scientific works “Pedagogical education theory and practice”, Ivan Ohienko Kamianets-Podilsky national university, 25 (2-18)*. 152-156 [in Ukrainian].
7. Honcharenko, S. U. (1997) *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]* (red. S. Holovko). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
8. Dyakonov, G. D. (1991) Teoreticheskie aspekty issledovaniy psihologii pedagogicheskogo obshhenija [Theoretical aspects of research in the psychology of pedagogical communication]. *Psychology of pedagogical communication. Collection of scientific works, 1*. Kirovograd [in Russian].
9. Zabrodskyy, M. M. (1999) Sutnist pedahohichnoho spilkuвання [Essence of pedagogical communication]. *Shkilnyi svit – School world, 1*, 4-8 [in Ukrainian].
10. Kovaliv, J. V. (2004) Peredumovy realizatsii indyvidualnoho stylu profesiinoi diialnosti suchasnoho pedahoha [Prerequisites for the implementation of individual style of professional activity of a modern teacher]. *Nauka i Osvita: Naukovo-praktychnyi zhurnal Pivdennoho naukovoho tsentru APN Ukrainy – Science and Education / Scientific and practical journal of the Southern research center of APS of Ukraine, 2, Odesa*. 81-85 [in Ukrainian].
11. Kodjaspirova, G. M. & Kodjaspirov, A. U. (2005) *Slovar' po pedagogike [Pedagogical dictionary]*. M.: IKC «MarT»; Rostov on Don: Publishing center «MarT» [in Russian].
12. Kolosova, S. V. (2016) Realizatsiia tekhnolohii formuvannya indyvidualnoho stylu profesiinoi diialnosti maibutnoho vykhovatelya v protsesi fakhovoi pidhotovky [Implementation of the technology of forming an individual style of professional activity of the future educator in the process of professional training]. *Molodyi vchenyi – Young scientist, 10*, 253-256. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_10_60. [in Ukrainian].
13. Kolosova, S. V. (2017) Kharakterystyka indyvidualnykh styliv profesiinoi diialnosti maibutnoho vykhovatelya ditei doshkilnoho viku [Characteristics of individual styles of professional activity of the future educator of preschool children]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spiritual aspect of personality: methodology, theory and practice, 1(76)*, 75-83. Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/10/58.pdf> [in Ukrainian].
14. Kuzmina, N. V. (1980) *Professionalizm lichnosti uchitelja [Professionalism of the teacher's personality]*. L.: Ed. LGU [in Ukrainian].
15. Merlin, V. S. (1986) *Ocherk integral'nogo issledovaniya individual'nosti [Essay on the integrated study of the individuality]*. M.: Pedagogika [in Russian].
16. Merlin, V. S. (1973) *Temperament i sposobnosti [Temperament and abilities]*, (pp. 130-147). Perm: PGPI [in Ukrainian].
17. Sochen, T. S. (1978) *Lichnostnaja sistema uchitelja [Personal system of a teacher]*. M.: Znaniie [in Russian].
18. *Communicative trainings [Text]* (2004) (compiler T. Honcharenko). K.: Redaction of pedagogical journal [in Ukrainian].
19. Shulyhina, R. A. (2019) Osoblyvosti rozvytku artystyzmu v konteksti osobystisnoho profesiinoho zrostannia maibutnoho pedahoha suchasnoho zakladu osvity

[Features of the development of artistry in the context of personal professional growth of the future teacher of a modern educational institute]. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky: rezultaty, problemy, perspektyvy. Tom II: Konteksty identychnosti y svobody osvity ta nauky: [monohrafiia] / [Naukova redaktsiia: Ya. Hzhesiak, I. Zymomria, V. Ilnytskyi] – Development of modern education and science: results, problems, perspectives. Vol. II: Contexts of identity and freedom in education and science [monograph] / [Scientific reddaction: I. Hjesiia, I. Zymomriia, V. Ilnytskyi]*, (pp. 140-154). Konin – Uzhhorod – Kyiv: Prosvit [in Ukrainian].

20. Shulyhina, R. A. (2017) Formuvannia indyvidualnoho stylu pedahohichnoho silkuvannia maibutnoho vchytelia [Formation of individual style of pedagogical communication of the future teacher]. *Pedahohika: tradytsii ta innovatsii / Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Zaporizhzhia, 17-18 liutoho 2017 roku). U 2-kh chastynakh.– Pedagogy: traditions and innovations / Proceedings of the IV International Scientific and Practical conference (Zaporizhzhya, February 17-18, 2017), Part 2.* (pp. 48-51). Kherson: Publishing house «Helvetyka» [in Ukrainian].

21. Allport, G. (1937) *Personality. A psychological Interpretation.* N.Y., 588 p. [in English].

22. Leary, T. (1957) *Interpersonal Diagnosis of Personality. A Functional Theory and Methodology for Personality Evaluation.* N.Y., 518 p. [in English].

23. Macher, E. L. (1983) Burnout and commitment: a theoretical alternative. *The Personnel and Guidance Journal.* №61 (7). [in English].

24. Smith, H. C. (1973) *Sensitivity Training. The Scientific understanding of Individuals.* New York, 624 p. [in English].

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ФАКТОР УСПІШНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Вікторія Гальченко

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-2865-7245

vyktoryjaG@ukr.net

Людмила Семенча

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і
психології дошкільної освіти та дитячої творчості

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-2423-9767

semencha2010@ukr.net

Анотація. У дослідженні висвітлено актуальну проблему формування професійної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Проаналізовано основні поняття, а саме: «професійна культура майбутнього вихователя», «успіх», «успішність», «освітня діяльність студента». Здійснено аналіз взаємозв'язків професійної культури майбутнього фахівця з його успішністю в освітній діяльності. Узагальнено складові професійної культури майбутнього педагога, до яких увійшли духовно-творчий, когнітивний, емоційно-мотиваційний, рефлексивно-перцептивний, інструментальний компоненти. Акцент в дослідженні зроблено на